

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Petra Mezek

Razvoj in spreminjanje mandata misije EULEX na Kosovu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Petra Mezek

Mentor: doc. dr. Rok Zupančič

Razvoj in spreminjanje mandata misije EULEX na Kosovu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Razvoj in spreminjanje mandata misije EULEX na Kosovu

Delo se ukvarja s pregledom mandata misije Evropske unije za krepitev pravne države na Kosovu, EULEX. Diplomsko delo v teoretičnem delu prek različnih avtorjev predstavi ključni koncept diplomskega dela, tj. izgradnjo države v pokonfliktni družbi - endogeni postopek za povečanje zmogljivosti, okrepitev javnih struktur na danem območju in legitimnosti države na podlagi državno družbenih odnosov. Nadalje se delo posveti vzpostavitvi vladavine prava, osnovni prvini na kateri se gradi političen in pravni sistem države, ter tudi konceptu pokonfliktne družbe in njene obnove, kjer vsaj na kratko opredeli ključne ideje in koncepte tega procesa. Kosovo in njegovo zgodovino se nadalje predstavi preko treh obdobj: do leta 1999, med 1.1999 in 2008, ter od 2008 do danes. Celotno dogajanje je vplivalo na okoliščine nastanka trenutno še trajajoče misije EULEX, ki pa se vedno bolj umika in delo prepušča tamkajšnjim institucijam. Mandat misije se v svojem bistvu ne spreminja že od leta 2008, je pa doživel poglobljeno spremembo leta 2012 ob delitvi na izvršni oddelek in oddelek za krepitev. Leta 2014 pa se je v skladu z zakonom o pristojnosti sestava sodišč spremenila v večinsko kosovsko in le manjšinsko mednarodno. EULEX je s tem začel proces postopne predaje pristojnosti v roke kosovskega pravosodnega sistema, z izjemo severnega Kosova.

Ključne besede: izgradnja države, vladavina prava, Kosovo, EU, EULEX.

Development and modification of the mandate of the EULEX mission in Kosovo

The thesis discusses the review of the mandate of the European Union Rule of Law mission in Kosovo, EULEX. For a better understanding, the thesis presents the key concept of state-building, the endogenous process to increase capacity, the strengthening of public structures in a given area and legitimacy of the state based on state-social relations, through views of different authors. Furthermore, the thesis is focused on the establishment of the Rule of Law, the basic element on which a political and legal system of the state is built, and also the concept of post-conflict society and its reconstruction, at which point the thesis briefly identifies the key ideas and concepts of this process. Kosovo and its history are further presented through three periods: up to 1999, until 2008 and since 2008 until now. The whole history had an impact on the circumstances of the formation of currently ongoing mission EULEX, which is rapidly withdrawing and leaving work to the local institutions. The mission's mandate has not essentially changed since 2008, although it did undergo a major change in 2012. The mission was reconfigured into two major sections: an 'Executive Division,' and a 'Strengthening Division'. In 2014 in accordance with the law of jurisdiction, the composition of the courts changed with the majority becoming local and only a minority international.

EULEX has started the process of the transfer of jurisdictions into the hands of the Kosovo judicial system, with the exception of northern Kosovo.

Key words: state-building, rule of law, Kosovo, EU, EULEX.

Kazalo

1 UVOD	5
2 METODOLOŠKI OKVIR	7
2.1 PREDMET PREUČEVANJA	7
2.2 CILJ	7
2.3 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	7
2.4 METODE IN NAČINI RAZISKOVANJA	7
3 TEORETIČNI OKVIR.....	8
3.1 TEORIJA IZGRADNJE DRŽAVE	8
3.2 VZPOSTAVLJANJE VLADAVINE PRAVA V POKONFLIKTNI DRUŽBI	10
3.2.1 Sestavine vladavine prava	11
3.2.2 Pokonfliktna družba in njena obnova.....	14
4 ZGODOVINA KOSOVA IN KONFLIKTA.....	16
4.1 Obdobje do leta 1999	16
4.2 Obdobje med letoma 1999 in 2008	18
4.3 Obdobje med letoma 2008 in 2016	20
5 EULEX	21
5.1 OKOLIŠČINE NASTANKA EULEX	22
5.2 EULEX 2008–2010	25
5.3 EULEX 2010–2012	26
5.4 EULEX 2012–2014	27
5.5 EULEX 2014–2016	28
6 SKLEP.....	30
7 LITERATURA	33

1 UVOD

Svojo neodvisnost od Srbije je Republika Kosovo (RK) razglasila 17. februarja 2008 in mnogo držav, tako Francija, Združene države Amerike, Kostarika, Afganistan, Združeno Kraljestvo in tudi Albanija, so neodvisnost priznale že 18. februarja. Slovenija je neodvisnost priznala 5. marca 2008, kot prva država iz nekdanje SFRJ. Danes je na seznamu podpisnic držav, ki Kosovo priznavajo kot neodvisno republiko, že 107. (Be in Kosovo 2016) Prvo poglavje ustave RK navaja, da je "Republika Kosovo neodvisna, suverena, demokratična, enotna in nedeljiva država", pa vendar lahko v 182. členu ustave Republike Srbije, ki kosovski neodvisnosti ostro nasprotuje, preberemo, da sta v Republiki Srbiji dve avtonomni pokrajini. Ena je tako avtonomna pokrajina Vojvodina in druga Kosovo in Metohija, katere avtonomija je regulirana s posebnim zakonom.

Življenje na Kosovu je z vidika tujca, ki tamkajšnje kraje le obišče, relativno mirno in razmeroma funkcionalno. Pa vendar že ob sprehodu po skritih ulicah izven promenad, vožnji po podeželju in s pogovori z domačini srečamo z realnejšo sliko trenutnega stanja, ki potrebuje še mnogo pomoči, da doseže nivo kvalitetnega življenja. Korupcija, kriminal, vzpostavljanje demokracije, sprejemanje različnih religijskih nazorov, nacionalne napetosti in medsebojni nesporazumi se ne bodo rešili sami od sebe in zato so tu mednarodne operacije in misije, ki s svojo prisotnostjo območju omogočajo boljši jutri.

Mir, varnost, razvoj in človekove pravice so med seboj tesno povezani. In kot navaja strategija sodelovanja Republike Slovenije (RS) v mednarodnih operacijah in misijah (2010), so v takšnih okoliščinah nujno potrebni sodelovanje in usklajeno delovanje za učinkovitost in komplementarnost med mednarodnimi in drugimi organizacijami ter subjekti nacionalne varnosti in drugimi relevantnimi nacionalnimi subjekti. Potrebna je celovita in povezana uporaba celotnega spektra političnih, vojaških in civilnih mehanizmov v ta namen. Pri njihovem načrtovanju in usklajenem delovanju je pomembna jasna izhodna strategija ter povezava z nadaljnjim procesom izgradnje miru in razvojnega sodelovanja.

Tudi Slovenija, kot članica Organizacije združenih narodov (OZN), Evropske unije (EU), Organizacije severnoatlantskega sporazuma (NATO) in Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) aktivno prispeva k mednarodnemu miru in stabilnosti, predvsem na območju jugovzhodne Evrope ter vedno bolj tudi po drugih kriznih žariščih.

Slovenija želi, kot nadalje navaja Juvan (v Jelušič, 2005), skladno s svojimi možnostmi in interesi prispevati k miru in varnosti tako širšega kot ožjega mednarodnega okolja. V ta namen tudi sodeluje v mirovni operaciji in dokazuje, da lahko tudi majhna država aktivno prispeva k varnosti in stabilnosti posamezne regije ali države ter s tem tudi k širši varnosti in stabilnosti. Ena izmed misij, kjer so slovenski pripadniki številčno zastopani, pa je tudi civilna misija Evropske unije na Kosovu, ki jo obravnava to diplomsko delo.

Naloga se ukvarja s pregledom mandata misije Evropske unije 'European Union Rule-of-law mission in Kosovo' (EULEX). Civilna misija EULEX Kosovo je tipičen primer operacije z izjemno ambicioznimi cilji (približanje Kosova evropskim povezavam, razvoj demokracije, uveljavitev načela večetničnosti, zagotavljanje miru in varnosti, razvoj neodvisnega pravosodja, policije, carine ...), dosegli pa naj bi jih z mentorstvom, opazovanjem in svetovanjem kosovskim institucijam na eni ter z izvajanjem izvršilnih pristojnosti na področju sodstva, javnega reda in varnosti na drugi strani (Malešič 2015, 860–861).

V teoretičnem delu naloge najprej razložim ključne koncepte in teoretska spoznanja, potrebna za razumevanje naloge. Kakšne so teorije o izgradnji države in kaj je potrebno za vzpostavitev vladavine prava oziroma pravne države v pokonfliktni družbi, s čimer se poskuša najti odgovor na prvo raziskovalno vprašanje naloge, ki se glasi: kaj je pomembno za vzpostavitev vladavine prava v pokonfliktni družbi?

Nadalje je v obzir potrebno vzeti vsaj pretekli dve desetletji zgodovine na Kosovu, da nam bo jasen širši kontekst, v katerem poteka misija EULEX in v katerem so delovale tudi druge mednarodne organizacije (EU, OZN, NATO, OVSE).

V zadnjem delu se naloga loti drugega raziskovalnega vprašanja, ki se glasi: kako se je mandat EULEX-a spreminjal med letoma 2008 in 2016.

2 METODOLOŠKI OKVIR

Kosovo je že vrsto let predmet preučevanja, zato najdemo mnogo znanstvenih in strokovnih del, ki se lotevajo raznoterih vprašanj v tem delu sveta. Raziskovanje nastajanja države, tamkajšnje konfliktnosti, priznavanja Kosova, vplivi različnih mednarodnih organizacij, kot so OZN, NATO, EU in OVSE, njihovo delovanje in sodelovanje, ocenjevanje njihove uspešnosti ali neuspešnosti, vprašanja kulture, poslovnega okolja, religije in druge teme so analizirali že številni raziskovalci. To diplomsko delo pa pod drobnogled jemlje mandat misije EULEX (Bideleux 1998; Malešič 2011; Zupančič 2013; Skendaj 2014; Llaudes 2015; Vos 2015; Zupančič 2015).

2.1 PREDMET PREUČEVANJA

Predmet preučevanja diplomske naloge je torej mandat misije EULEX, za razumevanje katerega pa je potrebno sprva teoretično preučiti teorijo izgradnje države in vzpostavljanja vladavine prava v pokonfliktni družbi.

2.2 CILJ

Cilj naloge je preučiti, kaj je pomembno za vzpostavitev vladavine prava v teoretičnem smislu, in nadalje raziskati kako se je spreminjal mandat misije EULEX na Kosovu.

2.3 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

Iz ciljev izhajajo naslednja raziskovalna vprašanja:

1. raziskovalno vprašanje: Kaj je pomembno za vzpostavitev vladavine prava?
2. raziskovalno vprašanje: Kako se je mandat EULEX-a spreminjal med letoma 2008 in 2016?

2.4 METODE IN NAČINI RAZISKOVANJA

V diplomskem delu bom uporabila deskriptivno metodo, predvsem pri zgodovinskem pregledu temeljnih prelomnic v zadnjih desetletjih, ki so pripeljale do današnjega stanja na Kosovu. Za nadaljnje preučevanje bom uporabila analizo primarnih virov, pri čemer gre, kot navaja Bartol (2004, 1) "navadno nek dokument, izdelek oz. publikacija v celoti, in sicer v taki obliki, kot je ta dokument zasnoval avtor, skupina avtorjev, združenje, ustanova ipd."

Druga uporabljena tehnika pa bo analiza sekundarnih virov, torej strokovni članki iz publikacij, knjige, spletni viri, v Bartolovih besedah (2004, 1) je to "navadno tak vir, kjer so primarne informacije predstavljene na referenčni ali priročni način (npr. slovarji, leksikoni, enciklopedije), ali na bibliografski način (npr. bibliografije, katalogi, referatni časopisi, bibliografske podatkovne zbirke), in kjer so o nekem primarnem dokumentu na voljo le osnovne bibliografske informacije brez samega besedila dokumenta".

3 TEORETIČNI OKVIR

3.1 TEORIJA IZGRADNJE DRŽAVE

Izgradnja države (ang. *state-building*) pomeni, kot navaja Bogdandy (2005), vzpostavitev, ponovno vzpostavitev in okrepitev javnih struktur v danem območju, zmožnem zagotavljanja javnih dobrin. Ključno v izgradnji države je oblikovanje suverenih zmogljivosti, katerih temeljna zahteva je monopol zakonite uporabe fizične sile. Le ta ni cilj izgradnje države, temveč vzpostavitev države kot koncentracije in izraza moči. To je v večini primerov moč doseči le, če je vir moči in pravil, ki ga upravljajo, vsesplošno legitimen. Vir legitimnosti v današnjih družbah pa so ljudje, ki zahtevajo ravnotežje med akterji vladanja in tistimi, katerim vladajo.

Po navedbah Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD 2011) izgradnja države definirana tudi kot endogeni postopek za povečanje zmogljivosti, okrepitev institucij in legitimnosti države na podlagi državno družbenih odnosov. Proces je potrebno razumeti kot rezultat dolgotrajnih zgodovinskih in strukturnih dejavnikov, ki prispevajo k oblikovanju orisov državne tvorbe in narave odnosov v družbi. Nujno ga je razumeti znotraj okvira aktualnih državnih stisk, katere se lahko kažejo v tveganju konflikta, učinkov prejšnjega konflikta (lokalnega ali v regiji), vpliva ekonomskih pritiskov v ustvarjanju globalne recesije, omejenih trgovskih priložnosti, finančnega neravnovesja ali cen surovin. Na tem mestu je predpostavljeno, da je izgradnja države domači proces, torej z vključenimi lokalnimi akterji, kar pomeni, da je vloga mednarodnih akterjev nujno omejena. Toda skupnost razvojnih partnerjev in njihovih vlad v širšem smislu lahko prispevajo v podpiranju in spodbujanju političnih in institucionalnih procesov. Izgrajevanje države je še posebno zahtevno v okolju prizadetem od spopadov, vključno s pokonfliktnimi situacijami – kraji, kjer prevladujejo kazenske ali druge oblike nasilja, ali tudi v primerih, ko negotovost in napetosti ustvarjajo posledice konfliktov sosednje države.

Po mnenju Skendaja (2014) se izgradnja države navezuje na skupek mnogih dejavnikov, ki težijo k večji zmogljivosti birokracije države. V sklopu tega je govora o policiji, carinski službi, sodnem sistemu in centralni administraciji.

Fukuyama (2004) v obravnavi izgrajevanja držav razločuje med področji državnih dejavnosti, ki se nanašajo na različne funkcije in cilje, ter moč državne oblasti, oziroma zmožnosti države političnega načrtovanja in izvrševanja političnega načrtovanja in izvrševanja, ter jasnega uveljavljanja zakonov. V sledeči tabeli so prikazana področja funkcij države, glede na tri razločevalne skupine.

Tabela 3.1: Področja državnih funkcij

Minimalne funkcije	Vmesne funkcije	Aktivistične funkcije
Zagotavljanje javnih dobrin, obramba, pravni sistem, makroekonomsko upravljanje, javno zdravstvo, zaščita revnih,	Šolstvo in vzgoja, okoljevarstvo, reguliranje monopola, izboljšanje nepopolne izobrazbe, finančno reguliranje, socialna in druga zavarovanja	Industrijske politike, redistribucija bogastva

Vir: Fukuyama (2004).

Različne države seveda sodijo v različne točke predlaganega kontinuuma, odvisno od ambicioznosti v smislu kaj si prizadeva njihova vlada. Po besedah Fukuyame (2004), so države, ki poskušajo zahtevne naloge upravljanja, kot vodenje paradržavnih poslovnih subjektov ali dodeljevanje investicijskih kreditov, hkrati pa so nezmožne zagotavljanja osnovnih javnih dobrin, kot sta zakon in red, ali javna infrastruktura. Moč v tem pojmovanju tako pomeni zmožnost formuliranja in izvajanja politik in sprejemanja zakonov, učinkovito administracijo, kontrolo prevar, korupcije in podkupovanja. Hkrati pa je potreben visok nivo transparentnosti in odgovornosti v vladnih institucijah, ter najnujnejše, uveljavljanje zakonov.

Proces izgradnje države po konfliktnih predstavlja velik izziv, saj je potrebno upoštevati širši kontekst, izven osnovnega oblikovanja političnih institucij in njihovega vpliva na družbo. Tako je potrebno upoštevati varnost, skupaj s perečimi vprašanji glede razorožitve, demobilizacije in reintegracije predhodnih borcev, hkrati pa tudi reforme varnostnega sektorja, aktivnega pravosodnega sistema, skladne ekonomske in fiskalne politike, reforme vzgoje in izobraževanja, ter vključitve lokalnih in civilnih družbenih akterjev iz vseh delov izgradnje države. Razlog za potrebo po tolikšnem fokusu na formalnih institucijah je, da se v

po-konfliktni izgradnji države le te dá lažje modificirati in adaptirati skladno s specifičnimi potrebami in okoliščinami, kot ostale faktorje, ki vplivajo na tveganje oživitve konflikta (nivo ekonomskega razvoja, kulturni in etnični vidik). Tovrstno fokusiranje na institucijah pa predvideva, da je demokracijo moč ustvariti, mir pa pospeševati preko institucionalnih dogovorov, torej da je fokus potreben na tistih dimenzijah državnosti, katere je moč manipulirati in izgraditi oziroma ustvariti (Kumar v Garb 2009; Wolff 2011).

Kot nadaljuje Wolff (2011) je za doseganje demokratičnega izida izgrajevanja države sprejeta paradigma, ki pravi 'najprej varnost' (ang. *security first*), pri čemer je hkratno treba upoštevati, da ne tudi 'samo varnost' (ang. *security only*), s čimer ne bi bilo moč doseči miru in demokracije po konfliktu. Izgradnja učinkovitih institucij, izvajanje politik za gospodarski razvoj in spodbujanje sodelovanja aktivistov civilne družbe in medijev so sestavni deli v izgradnji države, ki pa so mnogokrat prezrti.

Kljub temu, da ni univerzalno sprejete definicije ne izgradnje države (ang. *state-building*) niti izgradnje miru (ang. *peacebuilding*), pa se pojava pojmuje kot kompatibilna, še posebej v post-konfliktnih okoljih. To nista identična, temveč tesno povezana procesa. Z vzpostavitvijo in/ali krepitevijo državnih institucij v post-konfliktnih okoljih razdeljenih družb, se ustvari pozitiven prispevek k vzdrževanju miru.

3.2 VZPOSTAVLJANJE VLADAVINE PRAVA V POKONFLIKTNI DRUŽBI

Prizadevanje za vladavino prava je postalo globalno. Za ta ideal se zavzemajo ljudje, vlade in organizacije v vseh delih sveta. Nekako velja, da je vladavina prava osnovna prvina na kateri se gradi političen in pravni sistem države, ter vedno bolj priznavana kot ključni element v mednarodnih odnosih.

Na ravni države vladavina prava (HiiL 2012) pomeni, da se morajo državljani in vsi vladajoči pokoravati pravu. Le ta se nanaša predvsem na razmerje med državnimi oblastmi (vlada, drugi deli izvršne veje oblasti, pravosodje) in državljani, drugimi prebivalci in zasebnimi dejavniki (združenja, podjetja). Kar je tudi pomembno v vsakdanjiku, je pomen vladavine prava za zasebna razmerja, kamor spadajo nakup ali prodaja zemljišč, pravica do obdelovanja le teh, premoženja, kamor spadajo bodisi nepremičnine, bodisi avtomobil ali mobilni telefon, pravica do odškodnine nastale v prometni nesreči, tudi urejanje družinskih razmerij, dedovanj, sklenitve in razveze zakonskih zvez. Hkrati je pomembno poudariti, da se cilji vlade ne nanašajo le na pravosodni ali gospodarski sektor, temveč tudi na urejanje in sprejemanje

socialnih funkcij, katere se navezujejo na spoštovanje človekovih pravic, pa tudi urejanje določenih družbenih razmerij. Pogosto pa v tovrstno urejanje posegajo še druge sfere družbenega življenja, kamor se šteje verske norme, norme poslovnega življenja ali pa preprosto norme dobrososedskih odnosov.

Simič (v Pavčnik 2009) v svojem prispevku izhaja iz soglasja, da izraz vladavina prava pomeni isto kot izraz pravna država. Razliko najde v pojmovanju, da vladavina prava ne potrebuje države, saj je pravo kot tako zgodovinsko gledano starejše od države. Pa vendar sta pravo in država tako ustaljen dvojček, da se ju največkrat ne ločuje.

Po mnenju Cerarja (2014) je pravna država temeljni ključ za normalizacijo in trajnostni razvoj družbe. Uporaba zveze vladavina prava (ang. *rule of law*) se določenim zdi bližje, saj se tako poudari pomen prava, kot učinkovitega sredstva za urejanje družbenih razmerij, ter preprečevanje in razreševanje pravnih sporov. Hkrati namreč ni zajet pojem države, ki ga po drugi strani zajame srednjeevropski koncept pravne države (nem. *Rechtsstaat*).

V najbolj splošnem pomenu vladavina prava pomeni, da nihče ni nad pravom in da so vsi podvrženi pravu. Ta najpreprostejša razlaga izhaja iz dela Thomasa Paona, Zdrav razum, v katerem razloži, da tako, kot je v absolutističnih vladavinah zakon kralj, mora biti v svobodnih državah kralj pravo in ne bi smelo biti nikogar drugega (Kerševan v Pavčnik 2009, 145). Predpostavka za kakršen koli govor o vladavini prava pa je delitev oblasti. Brez nje vladavine prava ni. Namreč šele z vzpostavitvijo državne ureditve, v kateri je tisti, ki postavlja temeljna pravna pravila, ločen od izvrševalca le tej, je moč govoriti o vladavini prava. Delitev oblasti pa prinaša tudi zagotovitev politične svobode posameznika oziroma preprečitev zlorabe oblasti.

3.2.1 Sestavine vladavine prava

Delitev oblasti pa ni zadosten pogoj za obstoj vladavine prava. V obzir je potrebno vzeti predpostavko človeka, kot zmotljivega in nagnjenega k delanju napak, kar vodi v omejevanje njegovih pristojnosti in možnosti odločanja, ter se ga podvrže nadzoru, ki deluje le na temelju prava.

Ne tem mestu je moč govoriti o treh konstitutivnih elementih vladavine prava. To so:

1. zakonitost,
2. demokracija in
3. človekove pravice.

Za doseganje pravnih norm na nivoju zakonov so potrebne formalne značilnosti, ki dokazujejo, da gre za zakonodajno dejanje, objavljeno v uradnem listu in razumljivo tistim, katerim je namenjena. Vladavino prava je v popolnosti moč uresničevati zgolj v demokratičnem političnem sistemu, zakoni pa lahko nastanejo tudi v sistemu brez demokracije. Sprejemanje le teh je lahko predano iz rok parlamenta, tudi drugim ustreznim organom, pri čemer je pomembno, da so zakonodajni oblastniki podvrženi pravu in ustavnemu nadzoru. Vladavina prava mora v temelju spoštovati človekove pravice, tako državljanske, kot tudi politične, saj bi brez spoštovanja pravice do svobode govora in združevanja težko obstajala (HiiL 2012, 17–18).

Nadaljnje zahteve vladavine prava na ravni države so:

1. Ustavnost: v pravnem sistemu mora obstajati skupek temeljnih norm, ki opredeljujejo izvršno, zakonodajno in sodno oblast države. Z njimi pa so opredeljene tudi meje izvrševanja pristojnosti državnih organov. Le te morajo biti zapisane v formalnem in zapisanem dokumentu – ustavi.
2. Javnost, jasnost, neretroaktivnost in stabilnost: zakoni morajo biti javno razglašeni, dovolj jasni, da jih naslovljenci razumejo in se lahko po njih ravnaajo, ter da veljajo za naprej in ne za nazaj (retroaktivno). Zakonske ureditve morajo biti stabilne, saj bi nasprotno ob prepogostem dopolnjevanju in spreminjanju to vodilo v trajno negotovost glede vsebine prava.
3. Posebna odgovornost parlamentov: kar se navezuje predvsem na zagotavljanje že omenjenih zahtev – ustrezno objavljanje, trdnost in jasnost zakonov. Zadnja zahteva tudi skladnost med novimi zakoni in obstoječimi določbami, vse to pa zahteva primerno zakonodajno tehniko in večšine piscev zakonov, kar lahko opravljajo parlamentarci, najpogosteje pa uradniki v parlamentu ali ministrstvih. Ustrezno kakovost in koristno izmenjavo mnenj pa se dosega tudi s sodelovanjem in svetovanjem s strani neodvisnih ustanov (nevladne organizacije, sindikati, poslovne skupnosti). Javnost pa se ne dosega le z objavljanjem v uradnem listu, temveč je dolžnost parlamenta aktivno informiranje na zadovoljiv način, pri čemer je dandanes zelo ustrezen internet. Ne nazadnje pa je naloga parlamentov tudi preprečevanje retroaktivne uporabe zakonov.
4. Diskrecija: politične oblasti ni vedno moč izvrševati na podlagi zakonov, zato sta nujni sestavine vladanja tudi diskrecija in izvrševanje oblasti z uredbami. Diskrecijska oblast in sprejemanje uredb pa mora biti omejeno s splošnimi pravili. Dilema v

izvrševanju politične oblasti se pojavi v primerih groženj nacionalne varnosti, katere morajo biti včasih obravnavane v tajnosti in skladno s tem omejujejo nekatere pravice (državlanske in politične). Določanje ravnotežja med vladavino prava in drugimi pomembnimi cilji pa se išče s pomočjo aktov, ki urejajo dostop do informacij.

5. Ločitev vej oblasti: vladavina prava zahteva ločenost pglavitnih vej oblasti (sodna, zakonodajna in izvršna). Kar se ne navezuje le na institucionalno ločitev, temveč tudi na udejstvovanje posameznika, ki ne more biti hkrati član več kot ene izmed teh institucij. V mnogih primerih, pa države dopuščajo hkratno članstvo v dveh institucijah. Mnogokrat pa se ločitev oblasti kaže bolj kot sistem zavor in ravnovesij. Ključna lastnost, ki jo je potrebno omeniti, je razdeljenost oblasti med posameznike in institucije na način, da ne eni ne drugi ne morejo pridobiti absolutne oblasti. Ključne funkcije vladavine prava, omejevanja moči, namreč ne bi bilo moč uresničevati v primeru izvrševanja sodne in izvršne oblasti s strani iste institucije ali posameznika.
6. Pravosodje: le to mora biti nepristransko in neodvisno. Konflikti (v odnosih med vlado in državljani, med državljani ali pa med drugimi zasebnimi entitetami) morajo biti rešeni v skladu s pravom. Odločitev je vezana na dejstva, pravo in uporabo prava v razmerju do dejstev, konflikti pa se v primeru odsotnosti tovrstnih odločitev rešujejo na druge načine, tudi s silo. Neodvisnost se kaže v sprejemanju odločitev, ki pade v roke 'nekoga tretjega', sodnika ali sodišča, kateri mora delovati po pravu in samo po pravu. Z drugimi besedami to pomeni, da morajo biti neodvisni od vlade in vplivov drugih oblasti. Neobremenjenost sodnika s strani drugih vplivov pa vodi v potrebno nepristranskost (kar pa se v primeru suma pristranskosti sodnika kaže v možnosti izločitve sodnika s strani stranke, pravico do samo-izločitve iz zadeve pa ima tudi sodnik sam). Glavni razlog za pristranskost ali odvisnost pravosodja pa je korupcija. Ključna prvina v uporabi prava pa je tudi poklicna etika, ki mora delovati po visokih standardih. Politiki si med drugim tako ne morejo privoščiti podajanja lastnih mnenj o npr. zaželenem izidu aktualne zadeve, preden sodišče sprejme odločitev, saj bi bilo to lahko razumljeno kot zunanji pritisk na sodnike. Pomembno v pravosodju je dostopnost sodišč državljanom (ne sme priti do odrekanja predložitve zadeve, ker bi bilo to predrago, prezapleteno ali predaleč), hkrati pa vseeno omejeno s kriteriji za dopustnost zadeve pred sodiščem (pretirano število zadev bi sistem preobremenilo), katere morajo biti razrešene v razumnem časovnem okviru. Poštenost postopkov pa se kaže v popolni odprtosti zaslišanj za javnost.

7. Alternativno reševanje sporov: torej ne le pred sodišči. Reševanje sporov se tako lahko rešuje s posredovanjem in arbitražo. Preiskovanje pritožb zoper zlorabo moči vlade ali drugih organizacij pa lahko rešuje kvazisodna institucija (primer varuh človekovih pravic – ombudsman). Z alternativnimi pristopi se vladavina prava krepi, postopki so hitrejši, lokacijsko in cenovno dostopnejši in zmanjšujejo breme sodnih organov.
8. Drugi organi odločanja: torej drugi različni upravni organi in agencije, ki z uporabo prava sprejemajo odločitve, zadevajoče se državljanov (ministri, javni tožilci, policisti, davčni uredniki, ipd., katerih odločitve vplivajo na življenje državljanov). So ključnega pomena za delovanje vladavine prava in morajo v skladu s tem poskrbeti, da je pravo spoštovano.
9. Ustrezna prisila: oblast se izvršuje skladno z zakoni; ti morajo biti spoštovani, podprti s strani moči države, strogo uveljavljani, to pa mora biti tudi jasno razvidno. Oblast se izvaja samo preko tistih, ki so pravno pooblaščen. Tako institucije, kot tudi delujoči v le teh, prava ne morejo uveljavljati, če jim ta ni poznan in razumljiv, kot tudi ne morejo zagotavljati vladavine prava brez poznavanja njenih ključnih sestavin in pomena.

Kljub vsemu napisanemu pa je potrebno razumeti, da trdna in hitro učinkujoča merila glede kriterijev vladavine prava ne obstajajo, saj zahtev vladavine prava ne moremo opredeliti črno-belo. (Popolne jasnosti zakonov vsem tistim, katerim so namenjeni, pač ni moč doseči.) Med drugim imajo predstavljeni kriteriji značaj splošnih načel, za učinkovitost pa bi bila potrebna razdelanost in razvitost v podrobnejša pravila in pravne dogovore. In kot še nadaljuje HiiL (2012), prav tako ni le ene same rešitve glede načina izpolnjevanja zahtev vladavine prava in ni univerzalnega modela pravnega sistema po katerem bi lahko iskali rešitev za popolno zagotavljanje vladavine prave (v tej točki naj omenimo, da je pomembno zavedanje politikov tudi o tem, da njihov lastni nacionalni sistem ni en in edini, ki zagotavlja skladnost z načeli vladavine prava).

3.2.2 Pokonfliktna družba in njena obnova

Kot navaja Garb (2009) lahko koncept pokonfliktne obnove pojmuje kot skupek prizadevanj za ponovno vsestransko graditev družbe, ki je bila vključena v oboroženi spopad. Kljub vsemu enotnega koncepta pokonfliktne obnove ni. Na tem mestu je torej smiselno razločiti pomene določenih pojmov, ki se uporabljajo v tem kontekstu.

Rehabilitacija: koncept, ki ga Kumar (v Garb 2009) opredeli kot problematičnega, saj pojem kot tak pomeni vzpostavitev starega stanja (v literaturi o nesrečah, kot obnovitev fizičnih in institucionalnih struktur, kot so bile pred nesrečo). V primeru rehabilitacije po vojni (Kumar ima v mislih predvsem državljanske vojne) preprosto obnavljanje predvojnih struktur namreč ni dobro, saj že sam "izbruh državljanske vojne kaže, da nekdanji politični sistem ni deloval."

Povojna družba tako ne sme obnavljati razmer, ki so privedle do konflikta, ampak ponovno:

1. definirati in preusmeriti odnose med politično oblastjo in državljani
2. spremeniti odnose med različnimi etničnimi in družbenimi skupinami
3. vzpostaviti civilno družbo v najširšem smislu
4. spodbujati psihosocialno zdravljenje in pomiritev
5. reformirati ekonomsko politiko in institucije, ki pospešujejo podjetništvo in iniciativo posameznikov (Garb 2009, 96).

Proces rehabilitacije Kumar (Garb 2009, 95) zato razčleni na tri stikajoče se elemente. Prvi je obnova oziroma restavracija (kjer je poudarek na materialni obnovi fizične infrastrukture, socialne službe in vladne funkcije), drugi strukturalna obnova (kamor sodijo razne nujno potrebne politične, ekonomske, socialne in varnostne reforme) in tretji graditev institucij (izboljšati učinkovitost in uspešnost že obstoječih).

Drugi koncept je rekondiliacija, oziroma sprava. To naj bi pomenilo vzpostavitev in obnovitev vsaj osnovnega nivoja zaupanja med nekdanjimi nasprotnimi stranmi, ter tudi mehanizmov, ki bi mirno urejali nesoglasja. Koncept pomiritve je eden od ključnih delov procesa obnove, ki ga Galtung (Garb 2009, 97) razčleni v tri poglavitne R-je:

1. reševanje konflikta (ang. *conflict resolution*)
2. rekonstrukcija
3. sprava.

Poznamo pa še eno pojmovanje pokonfliktne obnove, ki pa se nanaša bolj na deljenje le te po različnih sektorjih. Tako se ločuje politična, socialna in ekonomska obnova. Obnova političnega sektorja zahteva obnovitev institucionalnih zmogljivosti za vladanje, upravnih institucij, kjer pa je mnogokrat težava pomanjkanja osebja, ki bi bil primerno usposobljen; nadalje podporo svobodnim in poštenim volitvam, spremljanje in podpiranje človekovih pravic, družbeno vključevanje nekdanjih borcev in reformiranje varnostnega sektorja. Cilj politične obnove naj bi bil sporazum o deljenju moči in političnih prioritet.

Socialna obnova naj bi reševala in obnavljala socialne službe in tudi problematiko določenih družbenih skupin, ki so bile med vojno prizadete (begunci, otroci, ženske). Obnova ekonomskega sektorja je pomembna zaradi oslabitve ekonomije v obdobju konflikta (vojne). Poleg ponovnega zagona kmetijstva in obnovitve fizičnih infrastruktur je, kot zaključuje Garbova (2009), v pokonfliktnih družbah pomembno tudi odstranjevanje min in neeksplozivnih ubojnih sredstev.

4 ZGODOVINA KOSOVA IN KONFLIKTA

Mnenja in prepričanja o tem, komu pripada ozemlje Kosova so deljena in seveda, si nasprotujoča. Tako Srbi kot tudi kosovski Albanci si podlage za argumente sebi v prid iščejo na različne načine in preko različnih bolj ali manj kredibilnih virov. Geografsko območje, ki je bilo najverjetneje deležno mirnega življenja le v času prvih naseljevanj, je kot posledica gledanja v stran s strani bolj ali manj bližnjih držav, v nedavni zgodovini zaznamovano s številnimi konflikti.

4.1 Obdobje do leta 1999

Po besedah Zupančiča (2015, 47) obstaja "kar nekaj prepričljivih materialnih dokazov, da so Iliri – ljudstvo, ki je ozemlje današnjega Kosova poseljevalo že v 4. st. p. n. š. – govorili jezik, podoben albanščini". S tem bi lahko označili začetek zgodovine pisane na območju Kosova, torej zgodovine današnjega srbskega in albanskega naroda. Zgodovina pa je tudi eden izmed argumentov v albansko-srbskem konfliktu na Kosovu. Zagovor enih in drugih glede pravice do bivanja na geografskem območju se namreč upravičuje na različne načine. Albanci v upravičevanju lastništva nad kosovskim ozemljem utemeljujejo na podlagi argumenta, da so le ti potomci Ilirov, ki pa so območje naseljevali že v 4. stoletju p.n.š. Ta teorija je po mnenju Zupančiča (2015) tudi etnogenološko gledano najbolj verjetna. Tekom zgodovine so na območju potekali boji proti Bizantincem, leta 1208 pa so si območje prisvojili Srbi. Srednjeveška srbska država je bila na vrhu moči leta 1331, razpad cesarstva pa se je zgodil ob smrti Štefan Dušana, kralja Srbije in cesarja Srbov in Grkov. Kmalu zatem je sledila slovita kosovska bitka leta 1389, kjer se je princ Lazar Hrebeljanović na čelu krščanskih sil neuspešno zoperstavil osmanskem imperiju, ki je z zmago nadaljeval pohode na zahod. Srbi so, kot nadaljuje Zupančič (2015), po bitki nadzor nad območjem Kosova obdržali vse do leta 1459.

Do leta 1690, ko so Srbi odšli v Beograd, da bi pomagali avstrijski vojski osvoboditi Srbijo izpod turške nadoblasti, niso množično zapuščali ozemlja. Kot navaja Zupančič (2015), je

skupaj z drugimi večjimi selitvami, med avstrijsko-turško vojno 1788-91, število srbskega prebivalstva nenehno upadalo, število kosovskih Albancev pa naraščalo. Med letoma 1817 in 1840 si je Srbija pridobila status polavtonomne pokrajine, leta 1878 pa so evropske velesile na berlinskem kongresu Srbiji in Črni gori priznale pravico do državnosti, želje Albancev pa so bile preslišane. Temu je že štiri leta kasneje sledila razglasitev neodvisnosti Srbije, skupaj z zahtevo po priključitvi Kosova, ki je bilo takrat pod turško oblastjo. Istega leta se je vzpostavila Prizrenska liga, zveza albanskih klanov, ki je zahtevala združitev albansko poseljenih območij, skupaj z albanščino, kot uradnim jezikom v izobraževanju in državnih uradih. Po sledečem razpadu turškega imperija in balkanskih vojnah, so srbsko-črnogorske sile leta 1912 zasedle Kosovo in del Makedonije. Leta 1913 pa se je s podpisom pogodbe v Bukarešti (Treaty of Bucharest 1913) ozemlje Srbije povečalo, Kosovo pa tudi uradno postalo del Srbije. Med 1. svetovno vojno so se Srbi umikali proti Krfu, do katerega edina pot je bila tudi preko Kosova, Črne gore in Albanije, kjer so poleg ostre zime pot oteževali tudi napadi Albancev (umre med 200 in 240 tisoč Srbov). Po vojni je bilo Kosovo, kljub nasprotovanju kosovskih Albancev, pripisano državi Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Med 2. svetovno vojno je večji del Kosova pripadel Italiji, del Nemčiji in manjši del tudi bolgarskim enotam (Zupančič 2015).

3. septembra 1945 je bilo Kosovo s strani srbske narodne skupščine razglašeno kot avtonomna regija znotraj Srbije, počasi pa se je začela oblikovati ideja, da bi se združili Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ) in Albanija, a se to ni zgodilo. Kljub predhodnem zaupanju Albancev v demokratično Jugoslavijo, je po Titovem sporu s Stalinom leta 1948, Albanija preklicala vse sporazume s FLRJ. V šestdesetih letih so se z izboljšanjem razmer za kosovske Albance, pojavile tudi politične razmere. Te so se leta 1968 sprevrgle v množične proteste. Izjemnega pomena za Kosovsko neodvisnost je leto 1974, ko Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) sprejme ustavo, katera Kosovu dodeli status avtonomne pokrajine na zvezni ravni, ne pa tudi pravice do odcepitve.

S smrtjo maršala Tita, takratnega voditelja Jugoslavije, se je stanje na Kosovu začelo strmo slabšati. Po predhodnih ekonomskih, političnih in drugih težavah na območju Kosova, so se v pomladi 1981 pojavili množični študentski protesti v Prištini, ki so vodili v mestne nemire in zahtevali podelitev naziva republike za Kosovo in s tem pravico do odcepitve. Povod protestov je zanimivo lociran v jedilnico Univerze v Prištini, 11. marca 1981. V času kosila najde študent v svoji jedi ščurka in nejevoljen zvrne svoj pladenj hrane na tla, kar spodbudi tudi ostale prisotne, enako naveličane takratnih življenjskih razmer, v katerih je bes očitno

vrel že dalj časa, da se pridružijo protestu. Iz prvotne protestne note in vzklikov "Hrane!" in "Razmere!", se po policijskih priporih zadeva sprevrže v splošne proteste z sloganom "Nekateri sedijo v naslonjačih, drugi pa nimajo za kruh!". Vsaj 10 ljudi je bilo ubitih, veliko več ranjenih in na tisoče priprtih in/ali izločenih iz komunistične zveze Kosova.

Aprila 1987 je Slobodan Milošević, takratni predsednik Zveze Komunistov, kot naslednik in tistega dne namestnik predsednika Ivana Stamboliča, obiskal Kosovo, domnevno za pomiritev jeze kosovskih Srbov. Med prerivanjem množice in policistov je simbolično stopil med ljudi in izrekel slavni stavek: "Nihče vas nima pravice tepsti!". Govor, ki so ga večkrat predvajali na srbski televiziji, je Miloševića izstrelil na sam vrh srbskega nacionalističnega preporoda, decembra 1987 pa na samo mesto predsednika Srbije, s katerega je pomagal somišljenikom do oblasti v Vojvodini, Črni Gori in Kosovu (Klepec 2002).

V začetku leta 1989 je srbski parlament sprejel ustavne spremembe, s katerimi je Milošević odpravil avtonomijo Kosova in potrdil srbski nadzor. Spremembe so kosovski Albanci v pokrajini, v času 'izrednih razmer' in s strani ustrahovane skupščine Kosova, sprejeli negativno – sledil je upor, stavke itd., hkrati pa se je povečevala srbska represija. Kar se je na Kosovu začelo sprva z odpuščanjem albanskih državnih uslužbencev, prepovedmi albanskega jezika in šol, se je z razpadom SFRJ nadaljevalo z vojnami v nekdanjih republikah. Leta 1991 so kosovski Albanci izvolili Ibrahima Rugova za predsednika samooklicane Republike Kosovo in začeli nenasilen, pasiven odpor proti Beogradu (del kosovskih Albancev je kasneje pasivnemu odporu začel nasprotovati in je zahteval oborožen upor).

Prve kršitve kosovskega nenasilja so se pojavile med leti 1995 in 1996, s čimer je leta 1998 pokrajino poneslo v oborožene spopade, kot delne posledice oborožene vstaje v Albaniji, ki je v obtok spravila preko 700.000 kosov orožja. Dogodki so vodili v nastanek Osvobodilne vojske Kosova (OVK), kar je sprožilo veliko gverilsko ofenzivo in uspešno prevzete kontrole nad tretjino kosovskega ozemlja. Ker bi prevelik napredek OVK lahko pomenil destabilizacijo Makedonije in Balkana, se vlade držav NATA niso odločile za vojaško posredovanje. Srbske oborožene sile in paravojaške enote so nato izvedle serijo zločinov nad kosovskimi Albanci, od požiga hiš, do desetine umorjenih, na kar sta NATO in ZN odgovorila z ultimatom Miloševiću o končanju ofenzive (Bideleux 1998; Malcolm 1998; Pirjevec 2001; Constitutional history of Kosovo 2014).

4.2 Obdobje med letoma 1999 in 2008

V začetku 1999 so jugoslovanske oborožene sile sprožile ofenzivo, pobijale kosovske Albance, NATO pa je nato reagiral z zračnimi napadi, v katerem je bila Zvezna republika Jugoslavija (ZRJ) vojaško poražena; junija istega leta je Varnostni svet OZN sprejel resolucijo 1244, s čimer je bila vojaška operacija NATO končana. "Resolucija je predvidevala prehod Kosova pod mednarodno upravo OZN, popoln umik vseh oboroženih sil ZRJ, ter prihod sil zveze NATO" (Zupančič 2015, 67). Tako se je vzpostavila začasna uprava OZN na Kosovu (UNMIK). Od konca marca pa vse do septembra 1999 je sočasno potekala NATO-va humanitarna operacija (poimenovana ang. *Allied Harbour*), ki je pomagala beguncem. "Raketiranje potniškega vlaka južno od Beograda, uničenje konvoja beguncev na traktorjih in vozovih na Kosovu, pa je NATO delno diskreditiralo v mednarodni skupnosti" (Zupančič 2015, 66). Istega leta je NATO vzpostavil Kosovo Force (KFOR), z glavnimi cilji zagotovitve odhoda srbskih vojaških, policijskih in paravojaških sil s Kosova, ki je bil od leta 1999 zadolžen za preprečevanje oboroženih konfliktov in s tem ključnega pomena za regijo. Z misijo UNMIK se je začela pomoč pri vzpostavljanju izobraževalnega, zdravstvenega in finančnega sistema, ter tudi prava. Leto 2000 je bilo zaznamovano z lokalnimi volitvami v 30 občinah, leta 2001 pa se je sprejel nov ustavni okvir Kosova, izvoljen je bil parlament in tudi predsednik (Bideleux 1998; Laharnar 2008; Zupančič 2015).

Stanje se je po navideznem obdobju usklajevanja interesov in delnega zatišja, razplamenelo marca 2004. Neznanci so iz vozečega vozila streljali po naselju Čaglavica, kar se je končalo s smrtjo Srba. Temu so sledili protesti, že naslednji dan pa so v nejasnih okoliščinah v reki Ibar utonili trije dečki albanskega rodu, ki naj bi jih preganjala skupina Srbov. Prepričanost v nepreverjene in nejasne informacije, ki so bile kosovske Albance resnične, jih je vodila v severno Mitrovico. Tam naj bi Srbe čakal obračun, do katerega pa zaradi posredovanja sil KFOR, ni prišlo. Po grozljivih številkah žrtev in gmotne škode (19 oseb ubitih, 1000 ranjenih, 550 požganih hiš skupaj s skoraj tridesetimi pravoslavni cerkvami in samostani, itd.) je bila mednarodna skupnost prisiljena v ponoven razmislek o politiki do Kosova.

Tako se je leta 2005 začelo vodenje postopka o statusu Kosova, kasneje pa se vzpostavili prvi neposredni pogovori med kosovskimi Srbi in kosovskimi voditelji, kosovski Albanci pa so se po večmesečnih neuspešnih pogajanjih odločili enostransko razglasiti neodvisnost. Po smrti predsednika Kosova, Ibrahima Rugove (umrl je za rakom na pljučih), so se začele menjave političnih akterjev. Vodstvo je leta 2007 pripadlo Demokratični stranki Kosova in Hashimu Thaciju. Istega leta se je razkril načrt za kosovsko neodvisnost, ki se je realiziral leta 2008

(Bideleux 1999; Pirjevec 2001; Laharnar 2008; Constitutional history of Kosovo 2014; Zupančič 2015).

4.3 Obdobje med letoma 2008 in 2016

Kosovo je razglasilo neodvisnost 17. februarja 2008. Mnogo držav je priznalo neodvisnost že naslednji dan, najprej Francija, Združene države Amerike, Kostarika, Afganistan, Velika Britanija in tudi Albanija. Slovenija je neodvisnost priznala 5. marca 2008, kot prva država iz nekdanje SFRJ. Kot navaja kosovska ustava je "Republika Kosovo neodvisna, suverena, demokratična, enotna in nedeljiva država", kar pa se ne potrjuje v 182. členu srbske ustave, kjer lahko preberemo, da sta v Republiki Srbiji dve avtonomni pokrajini - ena je avtonomna pokrajina Vojvodina in druga Kosovo in Metohija, katere avtonomija je regulirana s posebnim zakonom (Bideleux 1998; Pirjevec 2001; Constitutional history of Kosovo 2014).

Novembra 2009 je Kosovo imelo prve volitve na katerih so volili župane in občinske svetnike, kar so mnogi vzeli kot preizkus kosovske zavezanosti demokraciji. Proces je bil miren in splošno pošten, kljub zavrnitvi večine Srbov, ki niso prišli na volišča. Svetovna banka je leta 2010 obljubila posojilo za reševanje problema registra nepremičnin (potreben bi bil ustrezen sistem za zagotavljanje pregleda transakcij in za zaščito lastninskih pravic manjšin), vendar se je v poročilu Sveta Evrope izrazila mednarodna zaskrbljenost nad širšo reformo sodstva, ki bi bila potrebna za vzpostavitev pravne države. Temu skladno se je zaprosilo za dvoletno podaljšanje misije EULEX, do sredine leta 2012. Status srbske manjšine pa je medtem ostalo nespremenjeno in se je tako vlada v Prištini soočala s težavami pri vzpostavljanju organov nad srbskimi. Raven brezposelnosti je presegla 40 odstotkov, gospodarska rast pa kljub vsemu vztrajala. Novembra 2010 je skupščina prejela predlog o nezaupnici manjšinski vladi, takrat vodeni s strani Hashim Thacija (PDK), čemur je sledila razpustitev. Po padcu vlade je sledil odstop Fatmira Sejdiua, ki je umaknil Demokrasko zvezo Kosova iz koalicije. Decembrske volitve so moč vrnilo PDK, ob katerih so se pojavila poročila o širnih nepravilnosti glede glasovanja (Allcock 2016).

Po besedah Allcocka (2016), so se nemiri v severnem Kosovu nadaljevali še tekom leta 2011, ko so kosovski Srbi s podporo Srbije ustvarili vzporedne institucije, da bi tako kljubovali vladi Kosova. EU in NATO sta umirjala situacijo, napetosti pa so občasno prerasle v nasilje.

Kljub ravni brezposelnosti, ki se je približala 50 odstotkom, korupciji in organiziranemu kriminalu, ki sta ostala endemičen problem, je Evropska komisija konec 2012 odločila, da je država dosegla zadosten napredek za začetek pogajanj o stabilizacijsko-pridružitvenemu sporazumu – za kritičen in ključen korak za pristop k EU.

Aprila 2013 je bil podpisan t.i. bruseljski sporazum - sporazum o normalizaciji odnosov med Beogradom in Prištino, s katerim so se odprla vrata v mirnejše odnose med Kosovom in Srbijo. Obema v upanju po vključitvi v EU. V naslednjem letu so se odvale volitve, na katerih je mesta v kosovski vladi prejela tudi srbska manjšina. Kljub temu, da Srbija ne načrtuje priznanja neodvisnosti Kosova, pa se v sporazumu izmed 15 točk najdejo tri, ki se navezujejo na vladavino prava. Najpomembnejša izmed njih gotovo odločanje o prihodnjih institucijah na severnem delu Kosova. Pa vendar je prišlo do nesporazuma ob povabilu srbskega NGO mladinskega izobraževanja kosovskemu predsedniku vlade Hashimu Thaciju na beograjski dogodek glede integracije balkanskih držav v EU. Kot navaja Llaudes (2015), je bila za Thacijem v Srbiji namreč razpisana tiralica zaradi terorizma, čemur skladna je bila izjava srbskih oblasti, da bo v primeru prihoda na območje Srbije, Hashim Thaci aretiran. Vse skupaj pa je očiten pokazatelj, da bodo razmerja med državama in njunim vodstvom težko resnično normalizirana. Sporazum je zagotovil stopnjo avtonomije etničnim Srbom na severu Kosova, v zameno za *de facto* prepoznanje kosovske avtoritete v regiji. Politični zastoj sledeč volitvam v juniju 2014 je zaviral možnost nastanka nove vlade za kar šest mesecev. Kompromis med LDK in PDK je bil dosežen decembra. Za predsednika vlade je bil imenovan Isa Mustafa, Thaci pa kot namestnik in minister za zunanje zadeve. Avgusta 2015 sta Kosovo in Srbija naredila velik korak v smeri normaliziranja odnosov, skupaj s pogajanja o energetiki in telekomunikacijskimi vprašanju. Oktober je bil zaznamovan s protestnim incidentom s strani opozicijskih poslancev in solzivcem v parlamentu. Kasneje tega meseca pa je Kosovo podpisalo dolgo pričakovani stabilizacijski in pridružitveni sporazum z EU (Allcock 2016).

5 EULEX

Potreba po mirovnih operacijah se je stalno povečevala, predvsem potreba po različnih oblikah mednarodnega posredovanja, ki presegajo konvencionalni konceptualni okvir mirovnih operacij. Preoblikovanje le teh je bilo odvisno predvsem od narave konfliktov in sprememb v mednarodnem okolju po koncu hladne vojne. To je pripeljalo do tako imenovane trojne transformacije ohranjanja miru. Prva je bila kvantitativna, kar se je kazalo v povečanem številu operacij, druga, kvalitativna je vplivala na zahtevnost le teh (širši mandat, povečano

število akterjev, proces regionalizacije, prevlado znotraj državnih konfliktov), tretja pa je bila normativne narave, saj se je med vplivnimi člani ZN razvilo mnenje, da je za trajen in stabilen mir potrebna vključitev liberalno-demokratskih vrednot in norm (Malešič 2011).

Temeljni uradni strateški cilj EULEX-a je, da Kosovo približa evropskim integracijam, s tem ko bi zagotovil demokratično in večetnično območje miru, s popolnim spoštovanjem vladavine prava, miroljubnim sodelovanjem s sosednjimi državami ter prispevkom k regionalni in evropski stabilnosti (Malešič in Juvan 2015).

Drugi pomemben cilj je po navedbah Malešič in Juvan (2015, 857) pomagati kosovskim sodnim oblastem in organom pregona pri doseganju trdnosti in odgovornosti delovanja. Operacija pa naj bi razvila in okrepila neodvisen ter večetnični pravosodni sistem, večetnično policijo in carino.

EULEX podpira Kosovo na poti k večji evropski integraciji na področju pravne države. Njegove spretnosti in znanja se uporabljajo za podporo ključnih ciljev EU v procesu vizumske liberalizacije, študijah izvedljivosti in dialogu Priština-Beograd. Podpira strukturiran dialog o pravni državi pod Bruseljskim vodstvom, osredotoča se na boj proti korupciji in tesno sodeluje z lokalnimi sogovorniki za doseganje trajnosti in najboljših praks EU na Kosovu. Prednost pa daje vzpostavitvi pravne države (EULEX 2016).

Začetek misije EULEX je postavljen v leto 2008, ko so se začeli prvi štirje meseci delovanja. Delovanje trenutnega mandata je predvideno do 14. junija 2018. Misija je bila sprva zastavljena v pomoč takratni misiji UNMIK, s poudarkom na vladavini prava, kar pa je ostalo kot cilj misije do danes. Na severu Kosova je večinsko fokusirana v utrjevanje kosovske policije in sodnega sistema, kar izvaja s spremljanjem, mentorstvom in svetovanjem. Na iste načine, skupaj s sodelovanjem s programi pomoči Evropske komisije, izvaja svoj mandat, hkrati pa ohranja določene izvršilne pristojnosti. V želji po nadaljnjem in trajnem napredku s strani lokalnih oblasti, vključno s sodnimi organi in policijskimi službami, misija zagotavlja spremljanje in svetovanje na sedežih in višjih vodstvenih ravneh ustreznih pravnih institucij, z namenom okrepitve kazenskega pravosodja in poudarkom na boju proti političnemu vmešavanju, ter spremljanju občutljivih primerov (Vos 2015; EULEX 2016).

5.1 OKOLIŠČINE NASTANKA EULEX

V splošnem velja sprejeta predpostavka o razvoju procesa konflikta oziroma faz, preko katerih naj bi nastal in se končal konflikt. Predpostavi se, da obdobju stabilnosti in miru iz

raznih razlogov sledi pojav napetosti, ki se zaostrojuje, to pa vodi do izbruha konflikta (v določenih primerih lahko tudi vojne), katerega je potrebno zaustaviti, prekiniti in začeti obdobje pokonfliktne (ali poveljne) družbene izgradnje, kar naj bi v različnih fazah privedlo do ponovnega obdobja stabilnosti in miru. Kot navaja Jazbec (2009, 36), proces tako teče preko naslednjih faz:

1. pojav napetosti
2. izbruh konflikta/vojne
3. prekinitev konflikta/vojne
4. pokonfliktna obnova.

Po fazah in sredstvih pa se razlikuje tudi vključevanje različnih akterjev oziroma organizacij.

Tabela 5.1: Predstavitev procesa po fazah, sredstvih in izvajalcih (organizacije)

FAZE	SREDSTVA	IZVAJALCI
Napetost in zaostrovanje	Policija, diplomacija, vojska	OZN, EU, NATO
Izbruh konflikta vojne	Diplomacija	Različne posredniške misije
Zaustavitev konflikta vojne	Diplomacija, vojska	NATO, EU, OZN
Pokonfliktna družbena obnova	Policija, diplomacija, vojska, institucije, civilna družba	EU, OVSE, NATO

Vir: Jazbec (2009, 38).

Primer Kosova je trenutno pozicioniran v četrto, sklepno fazo, torej pokonfliktno družbeno obnovo. Poleg vojaške pomoči zagotavljanja trde varnosti (zveza NATO), kot pojasni Jazbec (2009), je govora predvsem v zagotavljanju mehke varnosti, posledice mehke moči, ki pa je posledica delovanja vladnih in nevladnih institucij (med te sodijo pravni sistem, demokratične institucije, gospodarstvo, sociala, infrastruktura, zdravstvo, neodvisni mediji itd.). Z le to se dosega standarde obnašanja, ki izključujejo nasilnost, konfliktnost in zagotovijo varnost. EU in OVSE sta poleg Sveta Evrope in OZN, dva tipična predstavnika, ki zagotavljata mehko varnost.

Varnostni svet OZN je, kot navaja Pirjevec (2001), po prekinitvi bombardiranja zveze NATO na Kosovu, 10. junija 1999 sprejel Resolucijo 1224, ki je pooblastila ZN, da v sodelovanju z mednarodnimi organizacijami ustanovi civilno upravo na Kosovu. Delovanje mednarodne skupnosti na Kosovu do obdobja neodvisnosti je dober primer sodelovanja mednarodnih organizacij v različnih fazah procesa. Trdo varnost je izvajal in zagotavljal Nato s silami

KFOR, ostale, OZN, OVSE in EU pa so nosili pomembno skrb za zagotovitev drugih vidikov varnosti. Po navedbah Zupančiča (2015, 101) je "izbruh nasilja marca 2004 EU ujel nepripravljeno", zaradi česar se je v Prištini vzpostavila EU pisarna za skupno zunanjo in varnostno politiko, namenjeno jasnejšemu artikuliranju politik EU na Kosovu. Dotedanji pristop očitno ni bil uspešen, kar se je reflektiralo v zavezi EU k zagotovitvi in usposabljanju zadostnega števila strokovnjakov za področja človekovih pravic, političnih zadev, reforme varnostnega sektorja in drugih. Programi Evropske agencije za obnovo (*European Agency for Reconstruction*, EAR) so bili že od leta 2004 usmerjeni na spodbujanje dobrega vladovanja in vladavine prava, v vseh sektorjih pa je bilo ključno izobraževanje in usposabljanje osebja. Leta 2006 je bil poglobljen kompleksen proces urejanja kosovskega vprašanja, kar se je po eni strani kazalo s pogajanjem o rešitvi statusa Kosova, ter po drugi s strukturo in pooblastili nadaljnje prisotnosti mednarodne skupnosti na območju. Ključnega pomena je imel Ahtisaarijev načrt, ki je začrtal pristojnosti in dolžnosti kosovskih oblasti, skupaj s poudarkom na skrbi za manjšine in njihove pravice (Jazbec 2009; Zupančič 2015).

Misija EULEX je bila načrtovana s strani Skupine za načrtovanje za Kosovo (EU Planning Team Kosovo) in je bila ustanovljena že aprila 2006 s strani EU. S tem se je, kot navaja Zupančič (2013, 196), EU "želela afirmirati kot kredibilen subjekt mednarodnih odnosov tudi na področju preprečevanja oboroženih konfliktov, pokonfliktne stabilizacije ipd.". Delovanje Evropske agencije za obnovo pa je bilo orientirano v uvajanje zakonodaje, skladne z zakonodajo EU, ter v pripravo temeljev za delovanje misije EU za vladavino prava (EULEX). Decembra 2006 je Svet odobril koncept kriznega upravljanja za morebitno EU operacijo kriznega upravljanja na področju pravne države in morebitnih drugih področij na Kosovu (Council Joint Action 2008/124/CFSP; Zupančič 2013; Zupančič 2015). Z vzpostavitvijo misije EULEX na Kosovu, pa je bil 18. avgusta 2008 podpisan tehnični sporazum o predaji tehnične opreme, poslovnih prostorov, vozil in določenih nepremičnin, zgrajenih v času delovanja UNMIK, torej od 1999 do leta 2008.

UNMIK je imel začasni mandat za reševanje teritorialne uprave do leta 2008, torej leta v katerem je Kosovo razglasilo svojo enostransko neodvisnost. Leto prej, torej leta 2007, se je začela razvijati strategija, ki bi prenesla pristojnosti na EU. Evropski svet v Bruslju je med drugim opozoril na pripravljenost EU, da pomaga Kosovu do trajne stabilnosti, tudi s pomočjo misije Evropske varnostne in obrambne politike (EVOP) in prispevanjem k vzpostavitvi mednarodnega civilnega urada v okviru mednarodnega posredovanja (Council Joint Action 2008/124/CFSP). Čeprav so se sprva pojavile težave glede sodelovanja z

lokalnimi institucijami, ki so upočasnile prenos moči, so ob koncu leta 2008 OZN bistveno zmanjšali svojo misijo in prenesli pooblastila na EULEX (Llaudes, 2015). Očitno zmanjšanje osebja od leta 2002 do 2015, je prikazano v tabeli.

Tabela 5.1: Število osebja misije UNMIK

Datum	Število oseb v uvajanju
Januar 2002	4.519 policistov 3.397 lokalnega osebja 1.178 mednarodnega civilnega osebja 38 zveznik vojaških častnikov
Marec 2015	7 policistov 215 lokalnega osebja 112 mednarodnega civilnega osebja 8 zveznik vojaških častnikov

Vir: Llaudes (2015).

EULEX je bil vzpostavljen z namenom nudenja splošne pomoči in podpore kosovskim institucijam, sodnim avtoritetam in razvijanju učinkovitega sodstva na temeljih vladavine prava, brez političnih vmešavanj. Ob začetku delovanja v decembru 2008, je bila njegova prva naloga predvsem lociranje prednosti in slabosti v takratnem področju vladavine prava.

5.2 EULEX 2008–2010

V prvih dveh letih delovanja EULEX-a, je misija podpirala kosovsko vodstvo predvsem preko spremljanja, mentorstva in svetovanja vsaki posamezni komponenti vladavine prava (sodstvo, policija). S temi dejavnostmi je EULEX pomagal kosovskim institucijam, pravosodnim organom in organom pregona pri njihovem napredku v smeri trajnosti in odgovornosti, ter pri nadaljnjem razvoju in krepitvi neodvisnega večletnega pravosodnega sistema, policije in carinske službe. Pridobil je izvršilne pristojnosti na področju pravne države, zlasti v zvezi s preiskovanjem in preganjanjem hujših in občutljivih kaznivih dejanj. Kot navaja bruseljsko poročilo Sveta EU (2011) je Svet decembra 2010 ponovno poudaril pripravljenost EU k podpori dialoga med Beogradom in Prištino. Poudaril je, da bo spodbujal sodelovanje in napredek na poti v EU in izboljšanje kvalitete življenja ljudi. Že sam dialog naj bi tako prispeval k miru, varnosti in stabilnosti v regiji. Zavezanost Prištine in Beograda k sodelovanju je prejel pozitiven odziv Sveta EU, ki ju je pozval h konstruktivnemu duhu. V

letu 2010 se je pokazalo, da je integrirana misija EU za krepitev pravne države na Kosovu (EULEX Kosovo) še naprej prepričljiv dejavnik stabilnosti.

Med najbolj opaznimi dejavnostmi misije v letu 2010 so začetek občutljivih preiskav zelo odmevnih primerov, ustrezno delovanje okrožnega sodišča v Mitrovici in povečanje carinskih kontrol na severu Kosova. Z ustanovitvijo skupnega odbora za usklajevanje na področju krepitve pravne države je EULEX vzpostavila učinkovito partnerstvo s kosovskimi organi. Misija EULEX Kosovo je imela v okviru svojega omejenega izvršnega mandata še naprej vlogo sekundarnega akterja pri zagotavljanju varnosti; po potrebi je pomagala kosovski policiji in sodelovala s KFOR-jem. V letu 2010 se je bila sposobna odzivati na zapletene varnostne razmere, zlasti v Mitrovici. Vendar je bilo bistvo nalog misije EULEX še vedno podpora lokalnim varnostnim akterjem s spremljanjem, usmerjanjem in svetovanjem (Svet EU 2011).

V začetku delovanja, marca 2008 je pod nadzorom Yves de Kerambona delovalo 1700 mednarodnih članov osebja, skupaj v sodelovanju z 850 člani lokalnega osebja. Začetni proračun za nadaljnjih 16 mesecev se je zastavil na 205 milijonov €, kar se je do leta 2009 spremenilo. Takratno poročilo v številkah namreč kaže na spremembo v proračunu, ki se je zvišal na 265 milijonov €. Število mednarodnega osebja se je komaj opazno zmanjšalo na 1650 članov, medtem ko se je številka lokalnega osebja povečala za 200 (European Union 2008; European Union 2009).

5.3 EULEX 2010–2012

Leta 2010 je vodenje misije prevzel Xavier de Marnhac. Mandat, s 165 milijonskim proračunom za prvo leto, je končno število osebja s prejšnjega mandata povečal za 100 oseb. Tako je bilo 1700 pripadnikov mednarodnega osebja, ter 1100 lokalnega. V drugi polovici mandata se je število mednarodnega osebja spustilo na 1670 oseb, lokalnih udeležencev pa povečalo na 1180 oseb. K začetnemu proračunu pa se je dodalo še nadaljnjih 73 milijonov € (European Union 2010; European Union 2012). Kot ugotavlja posebno poročilo EU (EULEX 2012), je bilo razvidno, da je trajanje mandata z omejenostjo na dve leti, kljub možnost podaljšanja, prekratko za doseganje želene učinkovitosti misije. EULEX niti ni uspešno odigral vloge v večjih nemirih poleti 2011, pri čemer se je moral zanesti na KFOR, kateremu so dogodki preprečili prehod na naslednjo fazo zmanjševanja čet. Na severu Kosova so bile intervencije EU zelo omejene, ni pa bilo skoraj nikakršnega napredka v vzpostavljanju

vladavine prava. Temu je botrovalo pomanjkanje nadzora s strani kosovskih oblasti, situiranih v Prištini.

5.4 EULEX 2012–2014

Tokratni mandat je bil zaznamovan s precejšno spremembo. Poleg očitnega zmanjšanja osebja, se je misija preoblikovala z delitvijo na izvršno divizijo in divizijo za krepitev. S svojo izvršno funkcijo je misija podpirala sojenja ustavnega in civilnega pravosodja, kot tudi kazenski pregon izbranih kriminalnih primerov (EULEX 2016).

Kosovo je še naprej napredovalo pri vprašanih povezanih z evropskimi integracijami, tudi z zagotavljanjem vidnega in trajnega izboljšanja odnosov s Srbijo. EU je leta 2012 začela več pobud s Kosovom. Evropska komisija je 19. januarja 2012 začela dialog o liberalizaciji vizumskega režima s Kosovom. 14. junija 2012 je Kosovu izročila časovni načrt, v katerem so bili opredeljeni vsa zakonodaja in drugi ukrepi, ki jih mora Kosovo sprejeti in izvajati v svojih prizadevanjih za liberalizacijo vizumskega režima (Svet EU 2013; Evropska komisija 2016).

Maja se je začel strukturiran dialog s Komisijo o pravni državi. Oktobra je Komisija objavila študijo izvedljivosti za stabilizacijsko-pridružitveni sporazum. Imenovan je bil nov posebni predstavnik EU za Kosovo Samuel Žbogar, ki je položaj prevzel februarja 2012, mandat misije EULEX pa je bil podaljšan do junija 2014. Tudi misija EULEX je dosegla velik napredek pri svojem izvršilnem mandatu, saj je izrekla več kot 300 sodb, pogosto v primeru hudih zločinov in oseb na visokih položajih. Tožilci EULEX so obravnavali več kot 1851 zadev. S preiskavami vodilnih oseb je misija omajala vtis o nekaznovanju. Misija je še naprej svetovala lokalnim organom in jih podpirala pri prizadevanjih za izboljšanje institucionalnih zmogljivosti Kosova za reševanje izzivov pravne države (Svet EU 2013, 49–50).

V tem obdobju, se je kot omenjeno podpisal sporazum o normalizaciji odnosov med Srbijo in Kosovom, katerega točke o institucijah severnega dela Kosova ni bilo moč v popolnosti realizirati. V srbskih predelih sta policija in sodstvo še vedno odgovarjala srbskim oblastem. S tem poskus integracije tako kosovskih Srbov, kot tudi kosovskih Albancev v novo kosovsko policijo ni bil uspešen; za primer, delujoča kosovska policija locirana v Mitrovici zaradi neskladnosti v delovanju institucij, ni delovala. Po navedbah Llaudes (2015) je temu botrovalo dejstvo, da se ljudje niso posluževali prijavljanja incidentov kosovski policiji. Sporazum pa je tako načrtoval konec paralelnim institucijam (Llaudes 2015).

5.5 EULEX 2014–2016

Ta mandat je bil voden s strani Gabriella Meuccija, skupaj s pooblaščenimi 1600 člani osebja, ki se jih je predvidelo kot 800 mednarodnih in 800 lokalnih oseb. Že oktobra 2014 so se pojavile obtožbe glede EULEX-a. V Koha Ditpre13 so bila objavljena poročila o članih misije in njihovem sprejemanju podkupnin s strani mafije, s katerimi bi se zaprlo določene obsodbe in sojenja glede obtožencev in izbrisalo dokaze. Korupcija pa ni bil nov pojav v vodah EULEX-a. Že leta 2012 se je pojavil neprimeren in neupravičenim pretok finančnih sredstev s strani posebnega tožilca misije k italijanskemu sodniku, kar pa se je, kot pojasni Llaudes (2015), razreševalo šele v koncu leta 2014.

Kot navaja novembrsko poročilo Evropske komisije (2015) glede delovanja sodstva, je sodni sistem v zgodnji fazi razvoja dobro delujoč. Določen napredek je bil v preteklem letu dosežen s sprejetjem štirih zakonov: zakon o Kosovskem sodnem svetu, zakon o tožilskem svetu, zakon o sodiščih in zakon o državnem tožilstvu. Kot táko, pa je bilo pravosodje ocenjeno za počasno, sporna pa naj bi bila imenovanja in nejasni mandati, kar pa negativno vpliva na ključne institucije.

Komisija meni, da je Kosovo zaradi več pomembnih ukrepov od 2015 doseglo:

1. izpolnitev naloge premestitve zadostnega števila sodnikov in podpornega osebja na oddelke za huda kazniva dejanja pri temeljnih sodiščih
2. izpolnitev naloge zagotavljanja dosežkov pri preiskavah, pravnomočnih obsodbah in zaplembah v odmevnih zadevah, povezanih z organiziranim kriminalom in korupcijo.
3. prednostno nalogo zagotavljanja neodvisnega delovanja organa za revizijo javnih naročil in izvajanja strogih načrtov za zagotavljanje integritete
4. pomembne korake v smeri izpolnjevanja zahteve glede ratifikacije sporazuma o določitvi meje / razmejivne črte s Črno goro.
5. zahtevo glede izplačila sredstev iz sklada za ponovno vključitev s poudarkom na nudenju pomoči pri zaposlovanju, ustanavljanju malih podjetij, poklicnem usposabljanju in jezikovnem usposabljanju otrok;
6. izpolnitev zahteve v zvezi z zagotavljanjem ustreznih prostorov in popolne proračunske neodvisnosti varuha človekovih pravic (Evropska komisija 2016).

Od julija 2015 je Kosovo po mnenju Evropske komisije (2016) doseglo velik napredek pri krepitvi neoporečnosti javnih naročil. Nekdanji vodja organa za revizijo javnih naročil, ki je

bil obtožen korupcije, je bil odstavljen s položaja in spremembe zakona o javnih naročilih, ki jih je skupščina sprejela 19. februarja 2016, so za člane tega organa, ki so bili obtoženi, omogočile suspendiranje in odstranitev s položaja do pravnomočne obsodbe. Kosovo je 15. marca 2016 "ustanovilo ad hoc mednarodno komisijo za pregled meje/razmejitvene črte s Črno goro, ki je sklenila, da je na podlagi pravnih in tehničnih meril kosovski postopek določitve meje/razmejitvene črte s Črno goro jasno izpolnil mednarodne standarde, čeprav ni zagotovil zadostne ravni preglednosti" (Evropska komisija 2016).

Obstajajo pa tudi mnoge težave. Po besedah Malešiča in Juvan (2015) je ena izmed ključnih težav dilema glede implementacije mandata. Zaradi enostranske razglasitve neodvisnosti Kosova, se je EULEX namreč moral držati načela nevtralnosti, ki ga določa Resolucija 1244, pri delu pa se je pojavila dilema ali naj sledi Resoluciji 1244 in pravilom UNMIK-a, ali naj uporablja kosovsko ustavo in zakone. Delovanje ni koherentno, lokalne institucije so še vedno šibke, Evropsko računsko sodišče pa je ugotovilo, da pomoč EU Kosovu ni učinkovita. Pozitivnih premikov na severu Kosova je malo, medtem ko so težave tam številčne, sodni sistem pa je, kot nadaljujeta Malešič in Juvan (2015, 858) "podvržen političnemu vmešavanju, neučinkovitosti in nepreglednosti". Slabo upravljanje s strani Evropske komisije in Evropske službe za zunanje odnose je izraz pomanjkanja dialoga omenjenih organov, posebno glede sodelovanja kosovskih in srbskih oblasti. Problematika neustreznega izgrajevanja EULEX pa sega že v načrtovalno fazo, ko niti niso bila določena merila za ocenjevanje napredka operacije, k čemur pa ne pripomore dejstvo neusklajenosti držav članic EU, saj pet držav članic Kosova ne priznava (Malešič in Juvan, 2015).

Na podlagi povzemanja različnih poročil, dopolnitev osnovnega mandata (Council Joint Action 2008/124) in odločitev (EULEX) glede razvoja mandata EULEX-a je v sledeči tabeli prikazan kronološki pregled sprememb v vodstvu, proračunu, ter številu lokalnega in mednarodnega osebja v različnih obdobjih.

Tabela 5.5: Spremembe v vodstvu misije, številu osebja in proračunu.

Stolpec1	2008	2009	2010	2011	2012	2014
Vodstvo	Yves de Kermabon	Yves de Kermabon	Xavier de Marnhac	Xavier de Marnhac	Bernd Barchardt	Gabrielle Meucci
Mendarodno osebje	1700	1650	1700	1670	1250	800
Lokalno	850	1050	1100	1180	1000	800

osebje						
Proračun	v					
mio €	205	265	165	73,8	221	180

Vir: Lasten prikaz, podatki pridobljeni iz EULEX (2008; 2010; 2012; 2014).

6 SKLEP

Kosovo po razglasitvi neodvisnosti in naraščajočem številu mednarodnih priznanj deluje vedno bolj kot samostojna država, obenem pa mednarodna skupnost ostaja pomemben garant gradnje države. Na splošno je po navedbah poročila Evropske komisije (2016) Kosovo izpolnilo zadostne elemente ključne prednostne naloge zagotavljanja dosežkov pri preiskavah, pravnomočnih obsodbah in zaplembah v odmevnih zadevah, povezanih z organiziranim kriminalom in korupcijo. Ustanovilo je multidisciplinarno skupino posebnih tožilcev, sodnikov in preiskovalcev za preiskovanje omejenega števila odmevnih zadev ob pomoči podatkovne zbirke. Število zamrznitev sredstev in zasegov se je povečalo, čeprav število zaplemb v odsotnosti pravnomočnih obsodb ostaja nizko. Ta sistem je v eni od zadev že prinesel dobre rezultate, vendar je za nadaljnje pravosodno ukrepanje v preostalih zadevah, prenos zaseženih sredstev in dokončno zaplembo potrebna trajna pozornost organov. Kosovo si dejavno prizadeva za izboljšanje rezultatov na področju boja proti organiziranemu kriminalu, korupciji in terorizmu.

Odgovor na prvo raziskovalno vprašanje je podan že v prvem, torej teoretičnem delu naloge. Tako na vprašanje, kaj so ključne sestavine vladavine prava v pokonfliktni družbi, najdemo pojasnilo, da so to ustavnost – norme, ki opredeljujejo sodno, izvršno in zakonodajno oblast, nadalje javnost, jasnost, neretroaktivnost in stabilnost – kar se nanaša na zakone in zakonske ureditve, potrebna je posebna odgovornost parlamentov – kjer je poudarek na ustreznem objavljanju, trdnosti in jasnosti zakonov, pa tudi diskrecija in izvrševanje oblasti z uredbami. Vladavina prava zahteva ločenost poglavitnih vej oblasti (sodna, zakonodajna in izvršna), kar se ne kaže le v institucionalnem pogledu, temveč tudi na ravni posameznikovega udejstvovanja v zgolj eni izmed podanih vej oblasti. Ključno je nepristransko in neodvisno pravosodje, glavni razlog za pristranskost ali odvisnost pravosodja pa je korupcija, ki je glede na različna evropska poročila, na Kosovu velika problematika. Spore je moč reševati tudi preko alternativnih pristopov, kateri botrujejo k učinkovitosti sodnih organov, saj jih le ti razbremenjujejo, pomembni pa so tudi drugi upravni organi in agencije (ministri, javni

tožilci,...). Zakoni na podlagi katerih se izvršuje oblast pa morajo biti podprti s strani moči države, uveljavljani in spoštovani, kar pa more biti tudi jasno razvidno.

Drugo raziskovalno vprašanje se je glasilo: kako se je mandat EULEX-a spreminjal med letoma 2008 in 2016? Analiza je pokazala, da se je mandat EULEX-a tekom let ohranjal v približno enaki zastavitvi, je pa leta 2012 doživel resnejšo spremembo. Misijo se je preuredilo in razdelilo na dva glavna dela: na izvršno in na divizijo za krepitev. Druga resnejša sprememba pa je postavljena v leto 2014, ko se je v skladu z zakonom o pristojnosti, sestava sodišč spremenila v večinsko kosovsko in le manjšinsko mednarodno. S tem bi misija opustila načrtovanje novih primerov in postopoma predala pristojnosti v roke kosovskega pravosodnega sistema. Izjema pri tem bi ostalo severno Kosovo, kjer je EULEX le ostal odgovoren za sodne postopke, dokler ne bi dialog med Prištino in Beogradom prinesel rešitve.

Aprila 2014 je bil EULEX tako ustrezno spremenjen in je število zaposlenih še dodatno znižal, ohranil pa je svojo osnovno strukturo, torej deljeno na izvršni in krepilni del. Misija je prejela dodatno nalogo, da pomaga pri izvajanju sporazumov doseženih znotraj dialoga Beograd – Priština in vključenih v prvem sporazumu o načelih, ki urejajo normalizacijo odnosov med Republiko Srbijo in Republiko Kosovo, podpisanem 19. aprila 2013.

Dialog o vizumskem režimu s Kosovom se je izkazal za pomembno in zlasti učinkovito orodje pri spodbujanju daljnosežnih in težavnih reform na področju pravosodja in notranjih zadev ter na drugih področjih, vplival pa je tudi na pravno državo in reformo kazenskega pravosodja. Ta vprašanja se spremljajo tudi znotraj drugih okvirov, kot je pododbor za pravico, svobodo in varnost stabilizacijsko-pridružitvenega procesa (Evropska komisija 2016). V boju proti organiziranemu kriminalu pa je sodelovanje med kosovsko policijo in organi pregona glede doseganja rezultatov, še v razvoju.

Kot navaja Malešič (Malešič in Juvan 2015, 858) se je zaradi enostranske razglasitve neodvisnosti Kosova, Eulex "moral držati načela nevtralnosti, upošteva Resolucijo 1244 Varnostnega sveta ZN. Pojavila se je dilema, ali naj EULEX sledi omenjeni Resoluciji in UNMIK-ovim pravilom ali naj pri svojem delu uporablja kosovsko ustavo in zakone." Iz te dileme izhaja več težav. Do neuspehov in proceduralnih napak, ki jih EULEX dela pri pregonu organiziranega kriminala, pa so kritični tudi evropski uradniki in politiki. Očitne so tudi "upravljalne napake in spori glede pristojnosti in odgovornosti, ni prave koherentnosti v delovanju, medtem ko je položaj lokalnih institucij šibak". Veliko težav pa je tudi na severu Kosova, saj so, kot navaja Malešič (2015), pozitivni premiki zelo skromni.

Ob izdelavi sem se srečevala z mnogimi težavami. Veliko primernih virov, primarnih in sekundarnih, do katerih nisem vedno mogla dostopati, ali pa stvar človeškega faktorja, nisem znala najti ustreznih. Temu skladno je empirični del naloge temeljil na tujih primarnih virih, poročilih, amandmajih, resolucijah in podobno. Do določenih podatkov, ki bi botrovali h kvaliteti diplomskega dela, nisem dobila, ne izključujem možnosti, da jih tudi nisem našla. Na žalost mi optimistična komunikacija z EULEX-om že ob predhodnem raziskovanju na temo pooblastil v EULEX-u, ni stekla, saj le ti ne zmorejo podrobneje pomagati v različnih študijskih potrebah, kar je razumljivo. Poglavitna težava pa se je pokazala v precenitvi osebnega poznavanja zadane tematike oziroma popolnem nepoznavanju določenih konceptov, s čimer me je naloga postavila v preučevanje povsem nove sfere družboslovja, popolnoma novih pravnih konceptov in tematik, kar pa mi je le razširilo dosedanje poznavanje sveta okoli sebe.

Delo je zaradi aktualnosti teme le to predelalo premalo podrobno in bi bilo smiselno tematiko nadaljevati v kakšnem drugem delu, z večjim naborom virov in morda z dodatkom terenskega dela ali intervjujev.

Ob prebiranju literature so se mi odprla nova razmišljanja, ki se vežejo na vprašanja azila na Kosovu. Azilni sistem Kosova namreč deluje in njegova zakonodaja vsebuje bistvene elemente pravnega reda EU na področju azila. Kot navaja poročilo Evropske komisije (2016) je v primerih, ko so prosilci po vložitvi prošnje za azil ostali na Kosovu, Kosovo dosledno izvajalo azilne postopke, določene v zakonodaji. Tudi število odobrenih prošenj za azil je še vedno skromno: leta 2015 je bila subsidiarna zaščita odobrena dvema prosilcema za azil od 70, leta 2014 je bila odobrena enemu od 98 prosilcev, leta 2013 pa je bila odobrena štirim od 62 prosilcev. Kar se mi zdi na tem mestu zanimivo, je dejstvo, da večina prosilcev na Kosovu ostane en teden in nato pobegne. V letu 2015 so organi lahko izvedli pogovore le s šestimi od 59 prosilcev za azil, saj je drugih 53 prosilcev pobegnilo. Ta zadnji podatek je tisti, ki me najbolj preseneti in me spodbuja k nadaljnemu branju, razmišljanju in iskanju vzroka zakaj je temu tako. Dvema od teh šestih oseb je bila dodeljena subsidiarna zaščita, kar pomeni, da je stopnja odobritve prošenj za posameznike, ki so opravili pogovor, višja.

7 LITERATURA

1. Allcock, John B. 2016. Kosovo. *Self-declared independent country*. Dostopno prek: <https://www.britannica.com/place/Kosovo> (27.julij 2016).
2. Bartol, Tomaž. 2004. *Biotehniška informatika in dokumentacija*. Vrste znanstvenih in strokovnih dokumentov/virov. Ljubljana: Biotehniška fakulteta. Dostopno prek: http://www.informatika.bf.uni-lj.si/agro/GRADIVO/pred_a_vrste%20znanstvenih%20in%20strokovnih%20dokumentov.pdf (27.julij 2016).
3. Be in Kosovo. 2016. *Countries That Have Recognized Kosovo As An Independent State*. Dostopno prek: <http://beinkosovo.com/en/countries-that-have-recognized-kosovo-as-an-independent-state> (4.julij 2016).
4. Bideleux, Robert. 1998. Kosovo's conflict. The troubled history of the region, and the deep-rooted antagonisms between the different ethnic groups laying claim to it. *History Today Volume 48*. Dostopno prek: <http://www.historytoday.com/robert-bideleux/kosovos-conflict> (7.julij 2016).
5. Bogdandy Armin, Haußler Stefan, Hanschmann Felix. 2005. State-Building, Nation-Building and Constitutional Politics in Post-Conflict Situations: Conceptual Clarifications and an Appraisal of Different Approaches. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 581-613. Dostopno prek: https://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwizwLrK8efOAhWJ2xoKHWxeAWsQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mpil.de%2Ffiles%2Fpdf%2Fmpunyb_bogdandyua_9_579_613.pdf&usg=AFQjCNHOBdGat4RhAO9kdc9EM2jWjX7h2w&sig2=htls7NWB28kq6SnvsYwwXw (4. Avgust 2016).
6. Cerar, Miro. 2014. Pravna država ali vladavina prava. *Dnevnik*, 23.april. Dostopno prek: <https://www.dnevnik.si/1042655357> (15.julij 2016).
7. Common Security and Defence Policy EULEX Kosovo. *EU Rule of Law Mission in Kosovo. Oktober 2014*. Dostopno prek: <http://www.eas.europa.eu/archives/csdp/>

- missions-and-operations/eulex-kosovo/pdf/factsheet_eulex_kosovo_en.pdf
(7.julij 2016).
8. *Constitution of the Republic of Kosovo*. 2008. Dostopno prek: <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Constitution1%20of%20the%20Republic%20of%20Kosovo.pdf> (10.julij 2016).
 9. Constitutionnet. 2016. *Constitutional history of Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.constitutionnet.org/country/constitutional-history-kosovo> (6.julij 2016).
 10. EULEX. 2012. *EULEX Mission extended until June 2014*. Dostopno prek: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/news/000368.php> (10.julij 2016).
 11. --- 2012. *EULEX Programme Report 2012*. Dostopno prek: http://www.eulex-kosovo.eu/docs/Accountability/2012/EULEX_Programme_Report_2012-LowQuality.pdf (17.julij 2016).
 12. --- 2014. *EULEX mandate extends for two years*. Dostopno prek: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/pressreleases/0065.php> (7.julij 2016).
 13. --- 2015. *Compact progress report 2015*. Dostopno prek: http://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/CPReport_2N.pdf (25.julij 2016).
 14. --- 2016. *What is EULEX*. Dostopno prek: <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16> (14.julij 2016).
 15. EULEX. *New EULEX Organizational Chart*. Dostopno prek: <http://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/WEEULEXBasicOrgCharts2.pdf> (25.julij 2016).
 16. European Union. 2008. *Council Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008E0124> (2.julij 2016).
 17. --- 2009. *Council Joint Action 2009/445/CFSP Amending Joint Action 2008/124/CFSP on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/WELexUriServ-EULEX-EN.pdf> (16.avgust 2016).
 18. --- 2010. *Council of the European Union: Extension of the budget and the mandate of the Head of Mission of EULEX Kosovo*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/esdp/125134.pdf (5.julij 2016).

19. --- 2012. Council of the European Union. *New Head of Mission for EULEX Kosovo*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/134017.pdf (8. julij 2016).
20. --- 2014. Council Decision 2014/349/CFSP of 12 June 2014 amending and extending Joint Action 2008/124/CFSP on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO. Dostopno prek: <http://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/WECouncil-Decision-2014.pdf> (3.julij 2016).
21. --- 2016. *Council Decision 2012/291/cfSP* of 5 June 2012 amending and extending Joint Action 2008/124/CFSP on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO. Dostopno prek: <http://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/WELexUriServ-2012.pdf> (23.julij 2016).
22. European Union Common Security and Defence Policy EULEX Kosovo.2010. *EU Rule of Law Mission in Kosovo*. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede151110eulexkosovo_/sede151110eulexkosovo_en.pdf (4.julij 2016).
23. European Union Security and Defence Policy. *EULEX Kosovo - EU Rule of Law Mission in Kosovo*. Dostopno prek: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/missionPress/files/091214%20FACTSHEET%20EULEX%20Kosovo%20-%20version%209_EN.pdf (27.julij 2016).
24. ---. 2009.. *Press briefing EULEX Kosovo Tuesday 31 March 2009*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/misc/106968.pdf (2.julij 2016).
25. EUR-Lex. 2016. *Special Report No 18/2012* 'European Union assistance to Kosovo related to the rule of law'. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52012SA0018> (28. avgust 2016).
26. Evropska komisija. Poročilo komisije Evropskemu parlamentu in svetu: *Četrto poročilo o napredku Kosova pri izpolnjevanju zahtev iz časovnega načrta za liberalizacijo vizumskega režima*. Bruselj, 4.5.2016 Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0276> (24.julij 2016).
27. Evropska unija. 2010. Sklep sveta 2010/322 o spremembah in podaljšanju Skupnega ukrepa 2008/124/SZVP o misiji Evropske unije za krepitev pravne države na Kosovem (EULEX KOSOVO). Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010D0322&from=EN> (27.julij 2016).

28. Fukuyama, Francis. 2004. *State-building. Governance and world order in the twenty-first century*. London: Profile Books LTD.
29. Garb, Maja. 2009. Pokonfliktna rekonstrukcija – koncept in primeri dejavnosti evropske unije, svetovne banke in Care. Varnost, humanitarnost, obnova in razvoj: mirovne operacije – pokonfliktne varnostne, ekonomske, finančne, humanitarne, stabilizacijske in rekonstrukcijske dileme. Ur. Bojan Pipenbaher, 95-114. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije.
30. Government of the Republic of Serbia. *Constitution of the Republic of Serbia*. Dostopno prek: http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php (28.julij 2016).
31. HiiL - The Hague Institute for the Internationalisation of Law, The Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law. 2012. *Vladavina prava : vodnik za politike*. Ljubljana: GV Založba.
32. Jazbec, Milan. 2009. Vloga, organiziranost in delovanje OZN, NATA, EU in OVSE v izvajanju operacij v podporo miru. Varnost, humanitarnost, obnova in razvoj: mirovne operacije – pokonfliktne varnostne, ekonomske, finančne, humanitarne, stabilizacijske in rekonstrukcijske dileme. Ur. Bojan Pipenbaher, 27-48. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije.
33. Jelušič, Ljubica. 2005. *Mirovne operacije in vloga Slovenije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/176.pdf> (28.julij 2016).
34. Klepec, Vesna. 2002. *Vzpon Miloševića na oblast*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Klepec-Vesna.PDF> (29. avgust 2016).
35. Kosovo Center for Security Studies (KCSS). 2014. *Kosovo Security Barometer – Fourth edition*. Dostopno prek: http://www.qkss.org/repository/docs/Kosovo_Security_Barometer__Fourth_Edition_383440.pdf (5.avgust 2016).
36. Kosovo Compromise. 2008. *UNMIK and EULEX sign technical agreement*. Dostopno prek: <http://kosovocompromise.com/cms/item/topic/en.html?view=story&id=1235§ionId=1> (17.avgust 2016).
37. *Kosovo to EU Rule of Law Barometer*. Dostopno prek: <http://www.kosovo-eubarometer.com/en/Home> (25.julij 2016).
38. Laharnar, Petra. 2008. *Analiza varnostnih razmer na Kosovu*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/laharnar-petra.pdf> (11. julij 2016)

39. Llaudes Salvador, Andrada Francisco. 2015. *EULEX: a mission in need of reform and with no end in sight*. Real instituti Elcano Royal Institute. Dostopno prek: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/europa/ari41-2015-llaudes-sanchezandrada-eulex-mission-need-reform-no-end-in-sight (14.julij 2016).
40. Malcolm, Noel. 1998. *Kosovo A Short History*. London: Palgrave Macmillan.
41. Malešič Marjan, Juvan Jelena. 2015. Analiza operacij kriznega upravljanja EU. *Teorija in praksa* 52. Dostopno prek: http://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/tip_05_2015_malesic_juvan.pdf?sfvrsn=2 (23. julij 2016).
42. Malešič, Marjan. 2011. *Civilian Crisis Management in the EU – Structural and Functional Aspects*. Dostopno prek: <http://eds.a.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=da60c714-c4f8-4b6e-b73bc905d1f89a54%40sessionmgr4009&vid=4&hid=4110> (5. avgust 2016).
43. OECD. 2011. *Supporting Statebuilding of Conflict and Fragility: Policy Guidance, DAC Guidelines and Reference Series*. OECD Publishing. Dostopno prek: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264074989-en> (21.avgust 2016).
44. Pavčnik, Marijan. 2009. *Pravna država*. Ljubljana: GV Založba.
45. Pirjevec, Jože. 2003. *Jugoslovanske vojne: 1991 – 2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
46. Republika Slovenija. 2010. *Strategija sodelovanja Republike Slovenije v mednarodnih operacijah in misijah*. Ur. L. 19/2010. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=96635> (22.julij 2016).
47. Skendaj, Elton. 2014. International insulation from Politics and the Challenge of State Building: Learning from Kosovo. *Global Governance: A review of Multilateralism and International Organizations*, Vol 20.
48. Svet EU. *Glavni vidiki in osnovne usmeritve SZVP* (Medinstitucionalni sporazum z dne 17. maja 2006, točka G, odstavek 43) – 2012 – letno poročilo visokega predstavnika Evropske unije za zunanje zadeve in varnostno politiko Evropskemu parlamentu. Dostopno prek: http://eeas.europa.eu/cfsp/docs/st14924_sl.pdf (17.julij 2016).
49. Svet EU. *Glavni vidiki in osnovne usmeritve SZVP*. Bruselj, 6.julij 2011. 12562/11. Dostopno prek: http://eeas.europa.eu/cfsp/docs/st12562_sl.pdf (16.julij 2016).
50. UNMIK. 2016. Dostopno prek: <http://www.unmikonline.org/pages/default.aspx> (17.julij 2016).

51. Vos, Edward. 2015. The Development and Implementation of EULEX Policy in Northern Kosovo. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Humanity Theses. Dostopno prek: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/319290/Final%20Thesis%20-%20FINAL.pdf?sequence=2> (17.avgust 2016).
52. Wolff, Stefan. 2011. *Post-conflict State Building : The Debate on Institutional Choice*. University of Political Science and International Studies. Dostopno prek: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01436597.2011.610574> (27.julij 2016).
53. Zupančič, Rok. 2013. *Preprečevanje oboroženih konfliktov: vloga OZN, EU, OVSE in Nata na Kosovu (1999-2008)*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/doktorska_dela/pdfs/dr_zupancic-rok.PDF (27.julij 2016).
54. ---. 2015. Kosovo: laboratorij preprečevanja oboroženih konfliktov, pokonfliktne obnove in izgradnje države. Brno: V. Klemm; Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.